

יג

חנוכת המזבח ע"י החשמונאים לשעה ולדורות

- א. שמו של חג החנוכה
- ב. מצוות חנוכת המזבח
- ג. חנוכת המזבח ע"י החשמונאים
- ד. השלמת חנוכת בית שני
- ה. חגיגת סוכות בחנוכה ע"י החשמונאים

א. שמו של חג החנוכה

בספר חשמונאים א ד, מב-מו מסופר:

ויראו את מזבח העולה כי חולל, ויוועצו לב יחדיו כדת מה לעשות. ותהי העצה היעוצה לנתוץ את המזבח עד רדתו לבלתי היות להם למכשולו יען כי חיללוהו זרים. ויתצו אותו, ויניחו את האבנים על הר הבית אל מקום פלוני אלמוני, עד אשר יקום נביא בישראל להורותם את אשר יעשון. ויקחו אבנים שלמות אשר לא עלה עליהם ברזל, ככתוב בתורת ה', ויבנו מזבח חדש כתבנית הראשון.

ושם נא-נד מסופר עוד:

ויהי ביום החמישי, בעשרים לחודש התשיעי, הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, ושכימו בבוקר, ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט. ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טימאו אותו הגוים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים. ויפלו על פניהם, וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז וישועה. ויחוגו את חנוכת המזבח שמונה ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבם.

ושם נז:

ויצו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישי ועשרים לחודש כסלו שמונת ימים, מדי שנה בשנה, בהלל ובתודה לה'.

לפי המסופר בספר חשמונאים, קריאת שם החג "חנוכה" היא בשל חנוכת המזבח. כך מסביר גם המהרש"א,¹ ומוסיף עוד על פי המדרש,² שמלאכת המשכן במדבר הסתיימה בכ"ה בכסלו, ולא חנכוהו עד ראש החודש ניסן, שבו נולדו האבות. בתמורה לדחיה, "פיצה" הקב"ה את חודש כסלו בימי מתתיהו, בחנוכת המזבח על ידו.³ זו גם הסיבה שקריאת התורה בימי החנוכה היא בפרשיות קרבנות הנשיאים בחנוכת המשכן במדבר, כאמור בגמרא במגילה (ל ע"ב). וכך מסביר גם התוס' יום טוב, בפירושו למשנה במגילה ג, ו, את סיבת הקריאה בקרבנות הנשיאים: "משום דהוי נמי חנוכת המזבח... ואני מצאתי בספר מכבי, שכשכבשו החשמונאים ליוונים מצאו המזבח משוקץ, וסתרו אותו ובנאוהו מחדש, וחנכו אותו ב-כ"ה כסלו".

על דברי בעל התוס' יום טוב יש להוסיף – לפי המדרש הנ"ל – שלא זו בלבד שאז חלה חנוכת המזבח, אלא ששמונת ימים אלה, מ-כ"ה בכסלו ואילך, היו אמורים להיות ימי חנוכת המזבח במשכן במדבר, והנשיאים היו צריכים להקריב אז את קרבנותיהם, ולא בחודש ניסן.⁴

ב. מצוות חנוכת המזבח

האם החשמונאים קיימו מצוה בחנוכתם את המזבח? הרמב"ם בספר המצוות, בשורש השלישי, כותב: "שאינן ראוי למנות מצוות שאינן נוהגות לדורות". בין יתר הדברים שלדעת הרמב"ם אינם נוהגים לדורות נמנית מצוות חנוכת המזבח. לדעת הרמב"ם, זוהי מצוה שנצטוו עליה במדבר בלבד, ואין היא נוהגת לדורות. הרמב"ן שם חולק עליו וכותב:

בוודאי חינוך המזבח היא מצוה לדורות... ונראין הדברים עוד, שאף המשכן בהקמתו ובית המקדש בהיבנותו צריכים חנוכה לעולם. ונדבת הנשיאים היתה הוראת שעה בשיעורים ההם שהיו בדעתם, אבל החנוכה חובה היא. וכן עשה שלמה חנוכה (דברי הימים ב ז, ה), וכן אנשי כנסת הגדולה (עזרא ו, טז), ואף לימות המשיח (יחזקאל מג, כו-כז). וכמו שאמרו במנחות (מה ע"א): מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה. ויתאמת זה

1. חידושי אגדות לשבת כא ע"ב, ד"ה מאי.
2. ילקוט שמעוני מלכים, רמז קפד.
3. הסבר זה – שחג החנוכה נקרא על שם חנוכת המזבח – מופיע גם באור זרוע, זלק ב, סימן שכא. זהו הנימוק לעשיית סעודות מצוה, לדעתו של הרמ"א בשם המהר"ל מפראג, בשר"ע סימן תער, ב: "וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום שבאותן ימים היה חנוכת המזבח".
4. ראה: טור, או"ח, סימן תרפד; ב"ח שם; שו"ת כנף רננה סימן עז-עט; ספר אבני הנחל, סוף דרוש יב; הרב איסר זלמן מלצר, אבן האזל, הלכות כלי המקדש א, ג; הרב ש"י זיון, המועדים בהלכה, עמ' קסג-קסד.

ממה שאמר יתברך (ויקרא ז, לז-לח): "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים אשר צוה ה' את משה" – ימנה המילואים עם קודשי דורות ויעשה אותם תורה.

אמנם הרמב"ן מביא מקורות נוספים, שמהם עולה סיוע-לכאורה לשיטת הרמב"ם, שרק המילואים שבחנוכת המזבח במשכן היו חובה; אך הרמב"ן מעלה אפשרות לומר, שכוונתם של מקורות אלו היא שפרטי המצוה במילואים – דהיינו מספר הקרבנות, אופן הקרבתם וכו' – עשויים להשתנות, אך לא עצם המצוה. לבסוף מוכיח הרמב"ן שכל קרבנות המילואים לחנוכת המזבח הם חובה, ומסכם ואומר:

א"כ המילואים במזבח ובמקדש לאחר החורבן כשנעשו אחרים (דהיינו כשבונים מזבח חדש) יצטרכו למילואים, ועשו אותן בימי עזרא, וכן נעשה לימות המשיח אמן במהרה.

הרב יצחק דילאון, במגילת אסתר שם, דוחה את דברי הרמב"ן, ומוכיח כשיטת הרמב"ם, שאין מצוה זו נוהגת לדורות. הרמב"ן כותב דברים דומים גם בפירושו לתורה:

ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח ולכן עשה שלמה חנוכת הבית וכן אנשי כנסת הגדולה... וכן לימות המשיח... ונצטוינו בהם לדורות.⁵

עובדה בולטת בחסרונה בדברי הרמב"ן היא, שאין הוא מזכיר בכל דבריו את חנוכת המזבח של החשמונאים, באמצע ימי הבית השני. לפי האמור בספר חשמונאים, נתצו החשמונאים את המזבח הישן, שנטמא ע"י היוונים, ובנו אחר במקומו, הוא המזבח שנחנך ע"י החשמונאים. האם ניתן להסיק משתיקת הרמב"ן שהחשמונאים לא קיימו מצוה בחנוכתם את המזבח?

לפי דברי הרמב"ם המובאים לעיל אין כל קושיה, משום שלפיו אכן חנוכת המזבח היתה מצוה לשעתה ולא לדורות: גם שלמה ועזרא לא קיימו מצוה בחנוכתם, ואף בימות המשיח לא תהיה בזה מצוה. ניתן לומר, איפוא, שאף החשמונאים לא קיימו מצוה בחנוכתם. אך פירוש קנאת סופרים לספר המצוות שם מסביר, שגם הרמב"ם מסכים באופן עקרוני עם הרמב"ן, שחנוכת המזבח הינה מצוה לדורות, אלא שהרמב"ם נמנע מלמנות את המצוה בספר המצוות, מפני שמספר הקרבנות בעת חנוכת המזבח שונה מפעם לפעם.⁶ וכך לשונו של בעל קנאת סופרים:

5. פירוש הרמב"ן לבמדבר ז, יג.

6. במחלוקת זו בין הרמב"ם לרמב"ן עסקו רבים. עיין בנושאי הכלים בסהמ"צ שם: מרגניא טבא; קנאת סופרים; הרשב"ץ בספרו זוהר הרקיע; הרב י"פ פרלא, סהמ"צ לרס"ג, מניין הפרשיות, פרשה מט. וראה במשנה למלך, הלכות מעשה הקרבנות ז, יט, שהביא ראיה לשיטת הרמב"ן.

דעת הרב (הרמב"ם) היא מכוונת למה שסובר הרמב"ן ז"ל, ותרווייהו אית להו דחנוכת המזבח והמילואים נצטוו בהן לדורות; אבל לא שיהא לעולם בסדר אחד שיעור קבוע, אלא הרשות נתונה לשנות בהן כפי רצונו של הדור שנעשה בימיו או על פי חכמים ונביאים שביניהם. ועם כל זה לא תימנה למצוה בפני עצמה, אלא היא נגררת ונסרכת למצוות בניין בית הבחירה, שהרי היא חלק ממנה, דומיא דחנוכת המזבח ג"כ, שהיא נגררת אחר מצוות חנוכת המזבח.

בעל קנאת סופרים מוכיח זאת מדברי הרמב"ם עצמו בהלכות מעשה הקרבנות ב, יד-טו, שם מזכיר הרמב"ם את חנוכות המזבח של הנשיאים במדבר, של עזרא ושלעתיד לבוא בימות המשיח. עצם איזכורם מלמד על כך שהרמב"ם ראה בחנוכתם מצוה.

על פי הסברו של בעל קנאת סופרים, הרי שגם לשיטת הרמב"ם מתעוררת השאלה: מדוע אין הוא מזכיר את חנוכת המזבח ע"י החשמונאים?

ג. חנוכת המזבח ע"י החשמונאים

כאמור, הרמב"ן בדבריו על מצוות חנוכת המזבח איננו מזכיר את חנוכת החשמונאים, אף שכן הזכיר את חנוכת המזבח בימי שלמה, עזרא, ולעתיד לבוא. יחד עם זאת, במקום אחר בפירושו לתורה,⁷ מתייחס הרמב"ן לחנוכת החשמונאים כנחמה שניחם הקב"ה את אהרן על כך ששבטו לא היה שותף בחנוכת הנשיאים:

למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכת המזבח? לפי שראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עימהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה, חיך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומיטיב את הנרות בוקר וערב. לשון רש"י ממדרש אגדה.

ולא נתברר לי למה ניחמו בהדלקת הנרות, ולא ניחמו בקטורת, בקרבנות, במנחת חביתין ובעבודת יום כיפור שאיננה כשרה אלא בו? אבל עניין ההגדה הזו, לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית חשמונאי ע"י אהרן ובניו – רצונו לומר: חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגילת סתרים לרבינו ניסים, שהזכיר האגדה הזו ואמר: ראיתי במדרש, כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו'... אמר לו הקב"ה למשה, דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות, ואני עושה בה לישראל על ידי בניך ניסים

7. פירוש הרמב"ן לבמדבר ח, ב.

ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בית חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח.

יש להעיר, שעיקר התייחסותו של הרמב"ן לחנוכת החשמונאים היא להדלקת הנרות, ולא לחנוכת המזבח, על אף ששמו של החג נקבע על שם חנוכת המזבח. הרמב"ן אינו מסביר שנחמת אהרן היתה בחנוכת המזבח, שתיעשה ע"י החשמונאים משבט לוי לעתיד לבוא, אלא בנרות שידליקו החשמונאים.

דברים אלו מחזקים את השאלה על שיטת הרמב"ן: האם אין בחנוכת המזבח ע"י החשמונאים מעשה מצוה?

במקום אחר מתייחס הרמב"ן פעם נוספת לחנוכת המזבח ע"י החשמונאים, בדיונו בדברי הגמרא בעבודה זרה (בב ע"ב):

(לשכה) מזרחית-צפונית – בה גנזו בית חשמונאי את אבני המזבח ששיקצו אנשי יוון. ואמר רב ששת, ששיקצו לעכו"ם. אמר רב פפא, התם קרא אשתכח ודרש, דכתיב "ובאו בה פריצים וחללוה" (יחזקאל ז, כב); אמרו, היכי נעביד? נתברינהו – "אבנים שלמות" (דברים כו, ו) אמר רחמנא; ננסרינהו – "לא תניף עליהם ברזל" (דברים כא, ה) אמר רחמנא. ולכן גנזום.

בעל המאור והרמב"ן במלחמת ה' נחלקו בשאלה: מה חולל ע"י היוונים, שהיה על החשמונאים לעשותו חדש? לשיטת בעל המאור, אבני המזבח הם שעשויים להתחלל ע"י פריצים, ולא כלי שרת; ולשיטת הרמב"ן, כל כלי שרת דינם כן, שאם התחללו – יש לגונזם ולעשות חדשים במקומם.⁸ ברור, איפוא, לפי הרמב"ן, שהחשמונאים בנו מזבח חדש. כאן חוזרת השאלה ונעורה: מדוע, אם כן, אין הוא מזכיר את חנוכת המזבח של החשמונאים כמצוה?

ביישוב הדבר נראה לומר, שחנוכת מזבח חדש נחשבת למצוה רק אם המזבח נבנה כחלק מבניין מחדש של כל בית המקדש, שאז חנוכת המזבח היא, למעשה, חנוכת המקדש. כיון שהחשמונאים עשו, אמנם, כלים חדשים, ואף מזבח חדש, אך הם לא בנו בית מקדש חדש, אלא טיהרו את הישן בלבד; לפיכך אין התקיימה על ידם מצוות חנוכת המזבח, ולכן לא הזכיר זאת הרמב"ן בדבריו.

8. גם במחלוקת זו בין בעל המאור לרמב"ן עסקו רבים. ראה: הרב חיים מצאנז, שר"ת דברי חיים מצאנז, ב, אר"ח, סימן טז; הרב דוד מקרלין, שר"ת שאילת דוד, אר"ח, סימן ג; הרב יצחק שמעלקיס, שר"ת בית יצחק, אר"ח, סימן כז; הרב משה שטרנבוך, מועדים זמנים השלם, חלק ו, עמ' קפג; הרב ש"י זיין, המועדים בהלכה, עמ' קסב; הרמ"צ נריה, בשובנו לירושלים – עשור לשחרור ירושלים, עמ' נח-סב; הנ"ל, צניף מלוכה, עמ' 153-154.

ומדוקדקים הדברים בלשונו שם בספר המצוות: "המשכן בהקמתו ובית המקדש בהיבנותו צריכים חנוכה לעולם". וכן בפירושו לתורה:⁹ "שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח". חנוכת המזבח היא חנוכת המשכן או המקדש, ובתנאי שנבנו הבית והמזבח מחדש.

את חנוכת החשמונאים נסביר לפי הרמב"ן ולדעת בעל קנאת סופרים – גם את דעת הרמב"ם:

א. החשמונאים עמדו במצב ביניים: אמנם המזבח חודש, אך הבניין – לא. במצב כזה לא היו החשמונאים חייבים לקיים כלל את חנוכת המזבח, שכן אין בה מצוה. החשמונאים ייחסו לחנוכה המזבח שלהם מעמד של מצוה רק בכדי לרומם את העם ולעודדו, וכפי שהזכירו את השחרור מעורכי המלחמה ואת חג הסוכות בחודש כסלו.

ב. אפשרות אחרת היא שבמצב ביניים כזה יש לחנוך את המזבח, כדי שיהיה אפשר להקריב עליו קרבנות, אולם אין בזה מעשה מצוה שלם, מפני שהבית כבר קיים ואין הוא בנין חדש. לכן חנכו החשמונאים את המזבח.

לפי שני ההסברים הללו ברורים דברי הרמב"ן לעיל, שהדגיש את הנחמה לאהרן בהדלקת המנורה בחנוכה, הקרויה על שמם של החשמונאים, ולא בעצם מעשה החנוכה של המזבח: שכן לשיטתו, לא היתה בכך מצוה או, לכל הפחות – לא היה בזה קיום המצוה בשלמות.

ד. השלמת חנוכת בית שני

מצב ביניים זה שעמד בפני החשמונאים איננו מקרי. הבית עצמו לא נחרב, ורק המזבח נפסל; ובבניית החשמונאים אותו מחדש ובחנוכתם אותו הם השלימו את חנוכת בית המקדש השני. וכך כותב בעל השפת אמת:

בבית שני, שהיו תחת האומות, לא היה יכול להתגלות ההתחדשות כראוי, ד"החדש הזה לכם" (שמות יב, ב) כתיב. ולכן בעת ביטול מלכות יוון הרשעה נתגלה להם ההתחדשות כראוי, כאילו אז היה חנוכת בית שני ממש. וכן נראה מנבואת זכריה, דמנורה של חשמונאי היה היסוד של בניין בית שני; והגם שהיה זמן רב אח"כ, עם כל זה היה מעשה זה עיקר חנוכת בית שני.¹⁰

שחזור חנוכת הבית ע"י החשמונאים הוא מילוי חובה מתחילת בניינו של הבית השני; אלא שאין בזה קיום מצוה בשלמות, כפי שעשו משה במשכן במדבר, שלמה

9. לעיל הערה 5.

10. שפת אמת על התורה, מקץ תרמ"ו. הוא חוזר על רעיון זה גם ב-מקץ תרנ"א; ראה: בני יששכר, חודש חשוון, מאמר א, אות ב; ועיין ברמב"ם הלכות חנוכה ג, א.

בבית ראשון ועזרא בבית שני, וכפי שיהיה לעתיד לבוא בימות המשיח (אף שלפי הדברים האלו גם עזרא לא ערך חנוכת בית בשלמות, בשל שלטון גויים). החשמונאים עשו מעשה מצוה שהשלים את מעשי עזרא, ובשל כך נקבע גם שם החג: "חנוכה". זוהי גם נחמתו של החודש, שלא נערכה בו חנוכת המשכן עם סיום בנייתו במדבר בחודש כסלו. ואכן, קריאה התורה בימי החנוכה היא בחנוכת הנשיאים, שהיתה אמורה להיות בימים הללו, עם סיום בניית המשכן במדבר.

ה. חגיגת סוכות בחנוכה ע"י החשמונאים

לאחר כניסת החשמונאים להיכל, חנוכתו וטיהורו, נקבעו הימים הללו כחג לדורות. וכך נאמר בספר חשמונאים א ד, נז:

ויצו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחודש כסלו שמונת ימים, מדי שנה בשנה, בהלל ובתודה לה'.

לא נאמר כאן מה יהיה אופיה החגיגי בכל שנה, אך עניין זה מתבאר בספר חשמונאים ב, במכתב שנשלח ליהודים יושבי מצרים, וכך נאמר שם א, כא-כב:

ועתה כי יש את נפשנו לחוג את יום חנוכת המזבח בעשרים וחמש לחודש כסלו, לא חדלנו מהודיע אתכם לחוג אותו עמנו. וחגותם אותו כימי חג הסוכות.

וביתר הרחבה על אופי חגיגת החנוכה על ידי יהודה ואחיו בספר חשמונאים ב י,

ח-יא:

ומאת ה' היתה זאת, לחטא את הבית בעצם היום ההוא אשר טימאו אותו הגוים, והוא יום העשרים וחמישה לירח כסלו. ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות, ויזכרו את הימים מקדם בחוגגם את חג הסוכות בהרים ובמערות, ויתעו בישימון כבהמות שדה. ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים, וישירו שיר שבח והודיה לה' אשר נתן להם עוז ותשועה לטהר את בית מקדשו. ויעבירו קול בכל ערי יהודה לחוג את החג הזה מדי שנה בשנה.

מדוע מצויינת חנוכת המזבח בחג שאופיו כחג הסוכות?

הקשר שבין חג הסוכות לחנוכת המזבח מחזיר אותנו לימי בניית המשכן במדבר. בסיום פרשת תצוה, בפסוק החותם את הציווים על בניית המשכן, נאמר (שמות ל, י): "וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים, אחת בשנה יכפר עליו לדרתיתכם, קדש קדשים הוא לה' ". יום הכיפורים מוזכר כאן עוד בטרם שהתורה פירטה ולימדה את עניינו (ויקרא טו). הציווי לבני ישראל לבנות את המשכן נאמר אף הוא למחרת יום הכיפורים: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם, אלה

הדברים אשר צוה ה' לעשת אתם" (שמות לה, א); ופירש רש"י בשם חז"ל: "למחרת יום הכיפורים, כשירד מן ההר". אז לימדנו משה את פרטי מלאכת המשכן. הגר"א מפרש, שב-ל"א בתשרי – למחרת יום כיפור – ציווה משה את בני ישראל להביא נדבות למשכן; ב-ל"ב וב-ל"ג בו הביאו ישראל את נדבותיהם (שנאמר: "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר" (שמות לו, ג) – שני בקרים); ביום י"ד קיבל משה מהם את הנדבה; וביום ט"ו – בחג הסוכות – החלה בניית המשכן. אז גם חזרו ענגי הכבוד, שהסתלקו עם עשיית העגל, כשלושה חודשים קודם לכן.¹¹ מלאכת בניית המשכן ארכה כשבעים ושניים יום: מ-ל"א בתשרי עד כ"ד בכסלו. וכך נאמר בילקוט שמעוני:

אמר ר' חנינא: ב-כ"ה בכסלו נגמר מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, כמו שכתוב: "ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד" (שמות מ, ב)... והקב"ה חשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק.¹²

מכאן, שחנוכת המשכן ושמונת ימי המילואים היו צריכים להתחיל ב-כ"ה בכסלו בשנה הראשונה לצאתם ממצרים, ולהימשך שמונה ימים; אולם הם נידחו לחודש ניסן. וממשיך המדרש:

ומעתה הפסיד כסלו, שנגמרה בו המלאכה – אמר הקב"ה, עלי לשלם. מה שילם לו הקב"ה? חנוכת חשמונאי.

מכאן שהתשלום על אובדן שמונת ימי המילואים במשכן במדבר שולם לאחר מאות שנים בחנוכת החשמונאים בתאריך זה. הקביעה לעשות חנוכה במשך שמונה ימים מקבילה לשמונת ימי המילואים שהיו אמורים להיות במדבר. וכך כותב הרב יחיאל מיכל אפשטיין:

במדרש איתא, שמלאכת המשכן נגמרה ב-כ"ה בכסלו, ולא חנכוהו עד ר"ח ניסן שבו נולדו האבות, והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו. ולכן עשו כמו חנוכת המשכן, שהיו שבעת ימי המילואים, וביום השמיני היה גמר התחלת העבודה במשכן ע"י אהרן ובניו, כמבואר בתורה.¹³

מסתבר, אם כן, שישנו קשר הדוק בין חג הסוכות לחג החנוכה באשר לבניית המשכן, מאחר שבנייתו החלה ב-ט"ו בתשרי – בחג הסוכות – והסתיימה ב-כ"ה בכסלו – בחג החנוכה.

11. פירוש הגר"א לשיר השירים א, ד.

12. ילקוט שמעוני מלכים, רמז קפד.

13. ערוך השולחן סימן תרע, ה.

אולם עדיין אין הסבר זה מבאר מה ראו החשמונאים לציין את ימי החנוכה באופן המזכיר את ימי חג הסוכות.

לשם הבנת עניין זה צריכים אנו לצעוד צעד נוסף. לא רק חנוכת המשכן נדחתה מכסלו לניסן, אלא מסתבר שכל זמן בנייתו נדחה, ובתכנון המקורי אמור היה המשכן להיבנות בתאריכים אחרים. כאמור, הציווי לבנות את המשכן היה למחרת יום כיפור, שבו ירד משה מההר עם הלוחות השניים: "ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לַחַת העדת ביד משה ברדתו מן ההר" (שמות לד, כט). אז, ביום כיפור זה, נסלח לישראל והתכפר להם מעשה העגל. זהו יום הכיפורים הראשון, שנערך עוד לפני שקיבלו ישראל ציווי מפורש על דינו, ובו התבשרו ישראל בראשונה על כפרה וסליחה.

אהרן ניסה לדחות את העם שביקש לעשות את העגל, באומרו: "חג לה' מחר" (שמות לב, ה). אכן אהרן קיווה שמחר, י"ז בתמוז, יהיה יום חג: יום השלמת מתן תורה, ארבעים יום לאחר ו' בסיון. אך העם חטא, והיה קצף גדול. אלמלא החטא, היו ישראל מצטווים לבנות את המשכן כבר ב-י"ז בתמוז. כך מחשב הרב שמואל בורשטיין את חשבון הימים שמ-י"ז בתמוז. לפי חישובו, מהלך האירועים מתאריך זה – לולא חטאו ישראל – היה כך: ב-י"ז בתמוז היו מצטווים להביא נדבות,¹⁴ ואם נוסיף על כך שבעים ושניים יום נגיע ל-א' בתשרי. ביום זה היתה אמורה להתחיל חנוכת הנשיאים, וגמר החנוכה היה חל ב-י"ב בתשרי. לאחר מכן היו ישראל הולכים במסע של שלושה ימים מחורב עד קדש ברנע (כפי שאכן עשו לאחר חנוכת הנשיאים), והיו מגיעים לארץ ישראל ב-ט"ו בתשרי. בעל השם משמואל מסיים ואומר:

ותיכף היה יורד להם המקדש מהשמים, וזה היה ב-ט"ו בתשרי, חג סוכות.
והיה מתקיים המקרא בשלמות: "הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך"
(שיר השירים א, ד).¹⁵

אם נמשיך את המהלך של בעל השם משמואל ונפריד בין חנוכת הנשיאים לבין שמונת ימי המילואים, הרי ששמונת ימי המילואים, במקורם, היו אמורים לחול בחג הסוכות – כחצי שנה לאחר צאתם ממצרים. ואכן, שלמה המלך בשעתו, לאחר שסיים את בניית בית המקדש, דחה את חנוכתו עד לחג הסוכות; אמנם הוא נמנע מלערב שמחה בשמחה, ועל כן הקדים את חנוכת המקדש לימים שלפני חג הסוכות. הוא החל

14. אמנם בפועל, לאחר החטא וסליחתו, נצטוו ישראל רק ביום שאחרי כפרת החטא – כלומר: רק ב-י"א בתשרי, לאחר יום הכיפורים; אולם דחיה זו היתה נצרכת רק בשל קדושת יום הכיפורים; למעשה לא היתה סיבה עקרונית לדחיית הציווי, ולכן בחישוב המקורי, לולא חטא העגל, היו ישראל מצטווים על המשכן באותו היום שבו היו מקבלים את התורה, דהיינו: ב-י"ז בתמוז.

15. שם משמואל, מועדים, סוכות תרע"ד, עמ' קנ. ראה: הרב אברהם שר-שלום, "חנוכת מקדש שלמה", עורי צפון, 9 (תשס"ג), עמ' 135–144.

את חנוכת המקדש ב-ח' תשרי, והיום השמיני למילואים היה ביום הראשון של חג סוכות ב-ט"ו בתשרי.

יתכן שהחשמונאים אף הם ביקשו להשיב את שתי הדחיות למקומם ולחברם יחדיו. דחייתו של הקב"ה את חנוכת המשכן במדבר, מ-כ"ה בכסלו לחודש ניסן, ודחיית חנוכת המשכן שהיתה אמורה להיות בסוכות, אלמלא חטאו ישראל בעגל. במעשיהם, קישרו החשמונאים וחיברו בין דורם לבין דורותיהם הקודמים של ישראל, החל בזמן ובתקופה שבהם נהיה ישראל לעם, בצאתם ממצרים.